

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

БИСТРИЦЬКИЙ БОГДАН ЮРІЙОВИЧ

УДК 343.985:343.712

РОЗСЛІДУВАННЯ ГРАБЕЖІВ, УЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Пясковський Вадим Валерійович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики та судової медицини

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Чаплинський Костянтин Олександрович,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії

кандидат юридичних наук, доцент

Щербакова Ганна Володимирівна,

Науково-дослідний інститут Національної академії прокуратури України,
головний науковий співробітник відділу досліджень проблем ювенальної юстиції

Захист відбудеться «___» _____ 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП–680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ: ДП–680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «___» _____ 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Прагнення України стати повноправним учасником міжнародного співтовариства обумовило ратифікацію низки міжнародних документів, що стосуються захисту прав неповнолітніх, які вчинили правопорушення (Мінімальні стандартні правила, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (1985 р.), Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Керівні принципи для попередження злочинності серед неповнолітніх (1990 р.), Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (1990 р.) та ін.). Водночас, на сьогодні криміногенна ситуація в дитячому та молодіжному середовищі має низку невирішених проблем. Незважаючи на певні позитивні зрушення у соціальній політиці держави стосовно зменшення впливу на неповнолітніх негативних явищ, які виникають під час реформування суспільства, рівень злочинності серед неповнолітніх, зокрема й грабежів, залишається доволі високим.

Так, за даними Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України протягом 2013, 2014 років та 11 місяців 2015 року в Україні зареєстровано 2291 грабіж, учинений неповнолітніми або за їх участю, зокрема, у 2013 році – 954, у 2014 році – 677, за 11 місяців 2015 року цей показник склав 660 злочинів.

Безперечно, такий рівень грабежів серед дітей і підлітків вказує на недостатню ефективність існуючих засобів і методів боротьби з даним явищем. Ця ситуація свідчить про те, що перед правоохоронними органами постають нові завдання щодо визначення стратегічних напрямів їх діяльності, пошуку нових підходів до боротьби зі злочинністю неповнолітніх, які б відповідали реаліям та враховували тенденції розвитку суспільства й держави. У цьому контексті важливим кроком є узагальнення наукових ідей і підходів до вдосконалення існуючої методики розслідування злочинів проти власності взагалі та створення якісно нового механізму розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, зокрема.

На необхідність розробки окремої методики розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, вказали 85,8 % опитаних слідчих ОВС. Відповідно, до причин низької якості розслідування цієї категорії злочинів вони віднесли: несвоєчасне проведення слідчих (розшукових) дій (65,8 %); недостатнє науково-технічне забезпечення (48,3 %); неналежна організація взаємодії слідчого з оперативними підрозділами (65,8 %); небажання потерпілих співпрацювати зі слідством (39,2 %).

Теоретичне підґрунтя дисертації складають фундаментальні роботи вчених, присвячені різним аспектам виявлення та розслідування злочинів, зокрема, Ю. П. Аленіна, Л. І. Аркуші, І. В. Басистої, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. І. Василичука, Г. П. Власової, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. Я. Горбачевського, І. В. Гори, М. Л. Грібова, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, В. А. Колесника, О. Н. Колесниченка, В. О. Коновалової, І. І. Котюка, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, А. В. Мовчана, О. І. Мотляха, В. В. Назарова,

Д. Й. Никифорчука, Ю. Ю. Орлова, М. А. Погорецького, В. Д. Пчолкіна, М. В. Салтевського, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька, О. Г. Яновської та інших.

Окремі проблеми розслідування злочинів проти власності, зокрема вчинених і неповнолітніми, досліджувалися вітчизняними криміналістами. Цими питаннями у різні роки опікувалися О. П. Ващук, О. Г. Козицька, П. О. Кудлай, В. І. Оперук, Д. А. Патрелюк, О. В. Сіренко, О. Д. Терещук, І. М. Твердохліб, Г. О. Чорний, О. Г. Швидкий, Г. В. Щербакова, М. О. Яковенко та інші вчені.

Незважаючи на вагомий внесок згаданих учених у розроблення зазначеної проблематики, варто зауважити, що їх наукові пошуки стосувалися лише окремих її аспектів, актуальних на певних етапах розвитку законодавства та правоохоронної практики. Вказане зумовлює актуальність наукового дослідження, в якому на основі положень кримінального процесуального законодавства України вирішувались концептуальні проблеми криміналістичної методики розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, з акцентуванням уваги на криміналістичній характеристиці даних злочинів, організації початкового етапу розслідування, криміналістичному забезпеченні проведення слідчих (розшукових) дій та особливостях використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Наведені обставини й визначають актуальність запропонованої теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р, Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, схваленої Указом Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1000/2011, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затверджених наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, а також плану проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у Національній академії внутрішніх справ на 2013 р. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 24 грудня 2012 р. (протокол № 35) та зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1454, 2012 р.).

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи полягає в розробленні теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо організації розслідування грабежів, учинених неповнолітніми.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *задачі*:

- розкрити зміст елементів криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми;
- з'ясувати ознаки особи неповнолітнього злочинця, який вчиняє грабежі;
- розкрити способи вчинення й слідову картину досліджуваних злочинів;

- охарактеризувати особу потерпілого та визначити предмет злочинного посягання як елементів криміналістичної характеристики цих злочинів;
- виділити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, та визначити основні напрями розслідування;
- виокремити типові слідчі версії у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії;
- окреслити особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час досудового розслідування;
- запропонувати шляхи залучення громадськості та засобів масової інформації до розслідування грабежів, учинених неповнолітніми;
- систематизувати організаційні й тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань при розслідуванні розглядуваних злочинів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми.

Предмет дослідження – розслідування грабежів, учинених неповнолітніми.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ, а також загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, *історико-правовий* – для дослідження поглядів вчених щодо поняття криміналістичної характеристики та її структури (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – при з'ясуванні структурних елементів криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми (розділ 1); *порівняльно-правовий* – під час аналізу думок науковців щодо досліджуваної проблематики, наукових категорій, визначень та підходів (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, розділ 3); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення й уточнення понятійного апарату (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *функціональний* – з метою виділення типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування злочинів (підрозділ 2.1); *системний* – при здійсненні класифікації способів вчинення грабежів неповнолітніми (підрозділ 1.3), *типологічний* – під час дослідження особи злочинця та особи потерпілого (підрозділи 1.2, 1.4); *методи аналізу і синтезу* – при розробці структури криміналістичної характеристики (розділ 1), формулюванні висновків з питань, які висвітлюються в дисертації; *статистичний* – під час аналізу та узагальнення емпіричної бази (вивчених кримінальних проваджень, результатів анкетування) (розділи 1–3); *соціологічні* – для підтвердження наукових висновків результатами анкетування та інтерв'ювання працівників правоохоронних органів (розділи 1–3); *моделювання* – для побудови проектів статей КПК України (підрозділ 3.4).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності МВС України за період 2013–2015 рр.; узагальнені результати вивчення матеріалів 160 кримінальних проваджень про грабежі, вчинені неповнолітніми за 2012–2015 рр.; узагальнені дані анкетувань слідчих органів внутрішніх справ, які розслідували грабежі, вчинені неповнолітніми (120 респондентів з міста Києва, Вінницької, Волинської, Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Київської, Кіровоградської,

Львівської, Миколаївської, Одеської, Хмельницької та Чернігівської областей); огляди судово-слідчої практики, офіційні звіти та довідки, а також інший практичний матеріал підрозділів системи МВС України. При підготовці роботи використано досвід автора, набутий за період роботи в слідчих підрозділах УМВС України у Волинській області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні монографічним дослідженням теоретичних і практичних питань методики розслідування грабежів, учинених неповнолітніми. Автором сформульовано та обґрунтовано низку висновків і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано підхід до формування криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми, відповідно до якого виокремлено найбільш значимі її елементи, що слугують успішному і практичному вирішенню завдань розслідування: особа злочинця, спосіб учинення злочину, слідова картина, особа потерпілого та предмет злочинного посягання;

– виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розглядуваних злочинів залежно від обсягу та змісту інформації про особу (осіб), яка вчинила кримінальне правопорушення: особа (особи), яка намагалася вчинити грабіж, затримана на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення; затриманий лише один співучасник грабежу, про іншого (інших) наявні або лише окремі відомості або відомості відсутні взагалі; особа (особи), яка вчинила грабіж, не затримана, про неї наявні лише окремі відомості; відсутні будь-які відомості про особу (осіб), яка вчинила грабіж;

– обґрунтовано недоцільність проведення слідчого експерименту з одночасною присутністю неповнолітнього підозрюваного та дорослого співучасника (підбурювача);

удосконалено:

– класифікацію способів учинення неповнолітніми грабежів за різними критеріями: кількістю співучасників; місцем вчинення; часом вчинення; характером насильства до потерпілих;

– типологію особи неповнолітнього злочинця та потерпілого у структурі криміналістичної характеристики розглядуваних видів злочинів, що сприяє виявленню джерел інформації про злочин, впливає на обрання тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій;

– рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, зокрема, проведення експертиз, залучення спеціалістів для надання допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій та надання спеціалістами консультацій;

дістало подальший розвиток:

– типові слідчі версії початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, пов'язаних з особою ймовірного злочинця;

– положення, що визначають форми і напрями взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та шляхи залучення громадськості і засобів масової інформації під час розслідування злочинів цієї категорії;

– організаційно-тактичні основи проведення огляду місця події, допиту підозрюваних та потерпілих, слідчого експерименту, як засобів збирання доказів під час розслідування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені й обґрунтовані в дисертації положення, висновки та рекомендації впроваджено та надалі може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до чинного кримінального процесуального законодавства України (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 23 липня 2014 р.);

– *практичній діяльності* слідчих підрозділів та Експертної служби МВС України – як рекомендації та пропозиції, що спрямовані на підвищення ефективності діяльності з розслідування даного виду злочинів (акти впровадження Головного слідчого управління МВС України від 30 липня 2014 р., Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України від 30 липня 2014 р.);

– *навчальному процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування окремих видів злочинів» і «Методика розслідування окремих видів злочинів», а також безпосередньо при проведенні занять у системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих і працівників оперативних підрозділів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 1 серпня 2014 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені у доповідях і виступах дисертанта на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 2013 р.), «Криміналістичне забезпечення розслідування насильницьких злочинів» (м. Київ, 2014 р.), «Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі» (м. Житомир, 2014 р.), «Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки» (м. Київ, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у міжнародному науковому виданні, а також у чотирьох тезах, опублікованих у збірниках доповідей науково-практичних конференцій.

Структура дисертації визначається її метою, задачами та предметом дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що включають дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (287 найменувань на 31 сторінці) та чотирьох додатків на 18 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основний текст – 196 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність і ступінь дослідження обраної теми, її зв'язок з науковими програмами, планами й темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методологію дослідження, його емпіричну базу, розкрито наукову новизну роботи та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації результатів дослідження, публікацій, в яких викладено основні положення роботи.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика грабежів, учинених неповнолітніми» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглянуто поняття, зміст та структура криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми.

У підрозділі 1.1. *«Теоретичні засади формування криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми»* на підставі аналізу різних наукових поглядів і підходів до визначення поняття, змісту та структури криміналістичної характеристики злочинів, встановлено, що в найбільш загальних рисах її тлумачать як систему відомостей (Р. С. Белкін, О. Н. Колісніченко, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько та ін.), як модель (С. В. Лаврухін, В. Я. Колдін, О. Ю. Антонов), зокрема інформаційну (М. К. Камінський), вірогідну (Т. О. Аверьянова) або структурно-функціональну (В. І. Отряхін).

У роботі акцентовано увагу на відсутності єдиного підходу до визначення структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів, зокрема грабежів, учинених неповнолітніми. Зроблено висновок, що до основних елементів криміналістичної характеристики певного виду злочинів необхідно відносити тільки ті елементи, що відрізняються чітким пошуково-розшуковим спрямуванням. З урахуванням проведених досліджень, на думку автора, структуру криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми, складають такі елементи: 1) особа злочинця; 2) спосіб учинення злочину; 3) слідова картина; 4) особа потерпілого; 5) предмет злочинного посягання.

На основі виокремлення загальної структури та встановлення взаємозв'язків між її елементами, запропоновано авторське визначення криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми, – це система відомостей про криміналістично значущі ознаки грабежу, що відображаються в предметі, способі та слідовій картині злочинного діяння, інформації про особу неповнолітнього злочинця, потерпілого та інших особливостях злочинної діяльності, які слугують успішному і практичному вирішенню завдань розслідування.

У підрозділі 1.2. *«Особа злочинця»* підкреслено, що формування особистості неповнолітнього грабіжника тісно пов'язане з мотивацією протиправної поведінки. Основою мотивації злочинної поведінки та джерелом активності неповнолітнього є потреби, задоволення яких має соціальний характер. Суперечність між наявним рівнем розвитку потреб і реальними можливостями їх задоволення призводить до гострого внутрішнього конфлікту, що, у кінцевому випадку, обумовлює вчинення грабежів.

За результатами проведених досліджень визначено типи неповнолітніх грабіжників: 1) особи, які характеризуються позитивно, вчинили грабіж уперше,

як правило, під впливом інших співучасників (в тому числі, дорослих підбурювачів) (21,5 % вивчених кримінальних проваджень); 2) особи, які вчинили грабіж уперше, однак їх поведінка та моральне обличчя не є бездоганними, схильні до вживання спиртних напоїв або наркотичних (токсичних) речовин (47,3 %); 3) особи із загальною моральною деформацією, які раніше вчиняли різноманітні правопорушення, характеризуються негативно, як правило, вихідці з неблагополучних сімей (17,7 %); 4) особи, поведінка яких має стійкий антисоціальний характер та соціальна позиція яких носить чітко виражений криміногенний характер (учасники злочинних груп, раніше судимі тощо) (13,1 %).

У підрозділі 1.3. «Спосіб учинення злочину та слідова картина» дисертантом вказується, що грабежі, які вчиняють неповнолітні, в більшості випадків характеризуються спонтанністю, відсутністю плану злочинних дій, вибором потерпілого, який менш за все здатний до опору (жінки, малолітні, особи в стані алкогольного сп'яніння), відсутністю професійних, злочинних навичок. Ці злочини за способом учинення можна розділити на дві групи: без попередньої підготовки (65,0 % вивчених кримінальних проваджень); за попередньою підготовкою (35,0 %).

У 75,0 % вивчених кримінальних проваджень неповнолітні вчинили грабежі в складі злочинних груп, чисельність яких складала: у 61,7 % випадків – дві особи, у 20,0 % – три, у 11,7 % – чотири, у 6,6 % – п'ять і більше осіб.

В 62,5 % вивчених кримінальних проваджень грабежі були вчинені неповнолітніми в межах проживання в одному населеному пункті або районі, в 53,8 % – на відкритій місцевості (на вулицях, дворах, парках). З 46,2 % вчинених неповнолітніми грабежів в приміщеннях, незаконне проникнення до них здійснювалося у 64,9 % випадків, зокрема, через відкриті двері, балкони (33,3 %), шляхом пошкодження вікон (41,7 %), злому вхідних дверей (25,0 %).

Найчастіше грабежі вчиняють неповнолітні у період з 12 до 18 год. (45,0 % вивчених кримінальних проваджень), з 18 до 22 год. (30,0 %), з 22 до 6 год. (20,0 %). 62,4 % грабежів було вчинено в будні дні, 37,6 % – у вихідні і святкові.

Про вчинення грабежу неповнолітнім (групою неповнолітніх) можуть свідчити такі ознаки: а) відсутність цілеспрямованих, заздалегідь продуманих і реалізованих до кінця дій; б) примітивні, нехитромудрі способи нападу; в) неприйняття заходів до приховування слідів кримінального правопорушення; г) вчинення на місці злочину цинічних дій (псування майна).

Вивчення кримінальних проваджень про грабежі, вчинені неповнолітніми, засвідчило, що під час оглядів місць подій у 31,3 % випадків виявляються сліди-відображення; у 26,3 % – залишені об'єкти (предмети); у 7,5 % – сліди біологічного походження; у 11,3 % – мікросліди; у 27,5 % – інші види слідів. Виявленими слідами-відображеннями у 28,8 % випадків були сліди пальців і долонь рук; у 8,8 % – рукавичок; у 23,8 % – взуття; у 10,0 % – зубів; у 7,5 % – нігтів; у 6,3 % – сліди використання інструментів, знарядь та підручних засобів.

За результатами аналізу практики розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, визначено наступні категорії осіб, які є джерелами ідеальних відображень: 1) підозрювані; 2) потерпілі; 3) свідки-очевидці, які знаходились разом з потерпілим в момент учинення грабежу (друзі, знайомі); 4) свідки-

очевидці, які знаходились разом із злочинцем та зникли разом з ним або залишилися на місці вчинення правопорушення з тієї причини, що вони не знали про наміри правопорушника і не перебували з ним у змові; 5) інші свідки.

У підрозділі 1.4. «Особа потерпілого та предмет злочинного посягання» автор доводить, що потерпілим від грабежів, учинених неповнолітніми, притаманні певні ознаки, що зумовлюють їх підвищену віктимність. Серед них переважають біологічні – стать, вік, фізичний розвиток; соціальні – соціальні ролі і статус (водії таксі, продавці нічних магазинів, охоронці тощо); економічні (матеріальний стан та явне хизування ним, у тому числі «привабливий» зовнішній вигляд); морально-психологічні – схильність до вживання спиртних напоїв і наркотичних засобів (доведення себе до безпорадного стану), аморальний спосіб життя. Не менш важливим чинником віктимності особи є випадкові знайомства та надмірна довіра до сторонніх осіб, що створює злочинцю реальну можливість доступу до особистого майна потерпілого.

В переважній більшості вивчених кримінальних проваджень неповнолітні вчиняли грабежі щодо однієї особи (68,8 %), а також жінок (61,0 %). Значний відсоток (32,4 %) потерпілих становлять особи у віці від 50 років і старше, 21,9 % – підлітки (віком від 14 до 18 років).

Що стосується соціального статусу потерпілих, то 45,7 % з них на час учинення щодо них грабежу працювали, 35,2 % – навчалися, 19,1 % – ніде не працювали і не навчалися.

Лише 31,4 % потерпілих на момент учинення кримінального правопорушення були тверезі, 49,5 % потерпілих перебували у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння, щодо 19,1 % потерпілих дані в матеріалах кримінальних проваджень відсутні.

У 2,9 % вивчених кримінальних проваджень потерпілі від грабежів мали родинні зв'язки з неповнолітніми; у 21,0 % – були особисто знайомі або навіть перебували у дружніх стосунках; у 35,2 % – потерпілі та злочинці були знайомі за випадковими зустрічами; у 40,9 % – потерпілі та правопорушники були не знайомі.

Аналізуючи питання, що стосується кримінально-правових та криміналістичних ознак майна як предмету грабежу, автор дійшов висновку, що предмет злочинного посягання може слугувати «провокуючим» фактором, в результаті якого у неповнолітнього правопорушника формується мотив та умисел на вчинення кримінального правопорушення, що відрізняє цей вид корисливо-насильницьких посягань від аналогічних, які учиняються дорослими особами.

Розділ 2 «Початковий етап розслідування грабежів, учинених неповнолітніми» складається з чотирьох підрозділів і присвячений розгляду специфіки організації початкового етапу розслідування злочинів цієї категорії.

У підрозділі 2.1. «Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування» обґрунтовано положення про те, що типізація слідчих ситуацій вимагає узагальнення найбільш характерних рис, притаманних конкретним випадкам, що виникають на різноманітних етапах розслідування, тому з метою уникнення надмірної деталізації, оптимальним критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, є обсяг та

зміст інформації про особу (осіб), яка вчинила кримінальне правопорушення: 1) особа (особи), яка намагалася вчинити грабіж, затримана на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення (20,6 % вивчених кримінальних проваджень); 2) затриманий лише один співучасник грабежу, про іншого (інших) наявні або лише окремі відомості або відомості відсутні взагалі (18,8 %); 3) особа (особи), яка вчинила грабіж, не затримана, про неї наявні лише окремі відомості (34,4 %); 4) відсутні будь-які відомості про особу (осіб), яка вчинила грабіж (26,2 %).

Основними заходами, спрямованими на встановлення неповнолітніх, які вчинили грабіж, визначено: 1) огляд місця події та обстеження місцевості в районі вчинення злочину; 2) допит потерпілих; 3) встановлення та допит свідків; 4) створення композиційного портрету злочинця; 5) встановлення наявності камер відеоспостереження на місці події та поблизу нього й тимчасове вилучення їх відеозаписів; 6) орієнтування особового складу органу поліції на території обслуговування якого вчинено грабіж, суміжних територіальних органів поліції, громадськості про кримінальне правопорушення, прикмети злочинців, ознаки викраденого майна.

Залежно від ситуацій, кожна з яких має свою специфіку, виокремлено в найзагальнішому вигляді три основні напрями розслідування: 1) виявлення на території, де було вчинено злочин, груп неповнолітніх та встановлення реальних мотивів їх об'єднання і направленості дій; 2) встановлення підлітків, у яких після вчинення кримінального правопорушення, що розслідується, з'явилися грошові кошти або цінні, престижні речі; 3) встановлення осіб, яким відомі обставини вчиненого кримінального правопорушення.

У підрозділі 2.2. *«Типові слідчі версії та планування розслідування»* зазначається, що система типових слідчих версій у кримінальних провадженнях про грабежі, вчинені неповнолітніми, на думку дисертанта, повинна містити два структурних рівні: а) загальні версії як припущення щодо події кримінального правопорушення в цілому або окремих елементів його складу; б) окремі версії, пов'язані з припущеннями щодо інших, більш окремих (детальних, допоміжних) обставин учиненого кримінального правопорушення.

Автор виділив наступні типові загальні версії при розслідуванні розглянутих видів злочинів: 1) був учинений грабіж; 2) відбулася незлочинна подія; 3) мало місце інсценування грабежу; 4) у даному випадку вчинено не грабіж, а інший злочин проти власності.

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень про грабежі, вчинені неповнолітніми, дозволило виділити слідчі версії про особу ймовірного злочинця, які були висунуті на початковому етапі і знайшли своє підтвердження в ході подальшого розслідування: 1) злочин учинений конкретною особою (особами) (23,8 %); 2) злочин учинений особою із числа зв'язків потерпілого (6,3 %); 3) злочин учинений особою, яка збувала викрадене майно або кимось із кола її зв'язків (13,1 %); 4) злочин учинений особою, яка раніше притягувалася до кримінальної відповідальності за аналогічні діяння або суміжні правопорушення та перебуває на відповідному обліку (21,9 %); 5) злочин учинений раніше не судимою особою, яка раніше аналогічним способом учиняла грабежі (12,5 %);

б) злочин учинений особою без визначеного місця проживання та (або) яка зловживає алкогольними напоями чи є наркоманом (13,8 %); 7) злочин учинений «гастролером» (8,6 %).

Зроблено висновок, що в основу планування можуть бути покладені як загальні типові, так і окремі версії. Вибір підстав планування залежить від кількості висунутих версій і виявлених злочинних епізодів, слідчої ситуації, що склалася та інших факторів об'єктивного характеру. З урахуванням складного та конфліктного характеру заходів, які необхідно проводити слідчому в ході розслідування даної категорії злочинів та встановлення обставин конкретного кримінального правопорушення, автор вважає доцільним та необхідним складання письмового плану.

У підрозділі 2.3. «Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами» визначені особливості організації взаємодії вказаних суб'єктів під час досудового розслідування грабежів, учинених неповнолітніми.

Дисертант підтримує сформовану наукову позицію, що під взаємодією слідчого з оперативними підрозділами необхідно розуміти погоджену за метою, місцем і часом та передбачену чинними нормативно-правовими актами співпрацю в межах своєї компетенції під час розслідування кримінальних правопорушень.

На думку дисертанта, найбільш ефективною процесуальною формою взаємодії в практиці розслідування цього виду злочинів є виконання доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділом, непроцесуальною (організаційною) – створення слідчо-оперативної групи з метою: а) організації та здійснення досудового розслідування грабежів, учинених неповнолітніми; б) проведення складних слідчих (розшукових) дій (огляд місця події, слідчий експеримент) або окремих тактичних операцій (розшук та затримання неповнолітнього підозрюваного, який зник, його переслідування «по гарячих слідах», розшук майна, виявлення і перевірка зв'язків злочинця та потерпілого).

Наголошено, що на практиці взаємодія слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, має певні недоліки. Мають місце випадки формального виконання доручень слідчого оперативними працівниками. Зокрема, лише третя частина (29,2 %) з опитаних слідчих ОВС оцінили роботу оперативних підрозділів з виконання доручень слідчих під час розслідування досліджуваної категорії злочинів на «добре». На необхідність практичного посилення взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами також вказали 65,8 % опитаних.

У підрозділі 2.4. «Використання допомоги громадськості та засобів масової інформації у розслідуванні» детально розкрито принципи, форми і стадії участі громадськості та засобів масової інформації під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми.

Дисертант поділяє думку П. Д. Біленчука, В. К. Лисиченка, Н. І. Клименко у частині, що діяльність із забезпечення результативної організації використання допомоги громадськості в розслідуванні злочинів повинна підпорядковуватися таким принципам: а) добровільна участь; б) забезпечення особистої безпеки залучених осіб; в) економність; г) ефективність; д) недопустимість передачі

функції слідчого; е) дії, які доручаються, мають відповідати морально-етичним нормам, бути гуманними й не суперечити закону. Однак даний перелік принципів, на думку автора, є неповним, тому запропоновано його доповнити наступними: доцільності, організованості, відповідальності, комплексності, контролю.

Розкрито стадії участі громадськості та засобів масової інформації у розслідуванні грабежів, учинених неповнолітніми: 1) залучення громадськості або засобів масової інформації органом розслідування; 2) діяльність громадськості або засобів масової інформації з надання конкретної допомоги. Кожна з зазначених стадій є різноплановою, оскільки проходить в різних формах та із застосуванням різних методів.

Звернено увагу на те, що в КПК України відсутні положення про компетенцію представників громадськості залучених до проведення слідчих (розшукових) дій. Тому в кожному конкретному випадку слідчий повинен самостійно визначати, яким чином і в якому обов'язі використовувати таку допомогу, щоб вона принесла позитивний результат. Автор поділяє наукову думку В. Т. Томіна, що представникам громадськості не можна доручати проведення слідчих (розшукових) дій, а також заходів, які входять до компетенції оперативних співробітників; робіт, пов'язаних з небезпекою для життя та здоров'я; дій, які вимагають застосування заходів примусу або пов'язаних з безпосереднім збиранням доказів; заходів, пов'язаних з ризиком витоку інформації.

Зроблено висновок про незадовільний рівень використання допомоги громадськості та засобів масової інформації у розслідуванні грабежів, учинених неповнолітніми: лише 28,3 % опитаних слідчих ОВС зверталися за допомогою до представників громадськості або засобів масової інформації під час розслідування злочинів досліджуваної категорії.

Розділ 3 «Проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми» складається з чотирьох підрозділів, у яких розглянуто питання особливостей організації й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів досліджуваної категорії.

У підрозділі 3.1. «Огляд місця події» зазначено, що огляд місця події повинен обов'язково проводитись в кожному випадку, незалежно від місця вчинення грабежу та наявної інформації на початку розслідування. Результати досліджень свідчать, що огляди місця події проводились тільки у 90,6 % кримінальних проваджень розглядуваної групи.

Аналіз кримінальних проваджень про вчинення злочинів цієї категорії надав можливість зробити висновок про розширення меж проведення огляду місця події. На думку дисертанта, межі огляду місць грабежів, учинених неповнолітніми, повинні охоплювати: місце вчинення злочину; шляхи підходу потерпілого до нього; шляхи підходу неповнолітніх до місця посягання та шляхи відходу; засідку, звідки підлітки спостерігали за рухом потерпілого; інші приміщення чи ділянки місцевості, що можуть слугувати носіями слідів грабежу.

Автор стверджує, що з метою результативного проведення огляду місця події під час розслідування злочинів досліджуваної категорії, слідчому необхідно дотримуватись таких криміналістичних рекомендацій: 1) не обмежуватись оглядом лише місця безпосереднього вчинення грабежу; 2) звертати особливу увагу на факти та обставини, що свідчать про вчинення злочину неповнолітнім; 3) детально описувати у протоколі огляду індивідуальні особливості слідів, речей та предметів, які були виявлені та мають доказове значення; 4) залучати до проведення огляду місця події працівників оперативних підрозділів, а також використовувати допомогу громадян (очевидців та інших); 5) не обмежуватись складанням протоколу, а й оформляти додатки у вигляді схем або планів; б) застосовувати технічні засоби фіксації (фото-, відеозапис); 7) індивідуально підходити до проведення кожного огляду місця події.

У підрозділі 3.2. «Допит підозрюваних та потерпілих» підкреслено, що показання, які дають неповнолітні підозрювані, в переважній більшості не відповідають дійсності. Лише в 27,5 % вивчених кримінальних проваджень на початковому етапі розслідування вони давали правдиві показання. Причиною цього є умисне замовчування фактів, намагання ввести слідство в оману, або в силу об'єктивних чи суб'єктивних причин неповнолітній невірною висвітлює факти.

Необхідною умовою отримання повних та достовірних показань неповнолітнього підозрюваного є ретельна та всебічна підготовка до проведення допиту, що полягає в обізнаності обставин кримінального правопорушення та вивчення особистості неповнолітнього.

Автором обґрунтовано, що найбільш ефективними тактичними прийомами допиту неповнолітніх підозрюваних, які дають неправдиві показання, є такі: а) переконання в необхідності повідомлення правдивих відомостей (16,7 % опитаних слідчих ОВС); б) прояв розуміння становища, в якому опинився допитуваний (15,8 %); в) спонукання до каяття шляхом формування внутрішнього протесту проти учинених дій (15,0 %); г) акцентування уваги на неправдивих відомостях, повідомлених неповнолітнім (15,8 %); г) деталізація показань з метою виявлення суперечностей (13,3 %); д) несподіване пред'явлення допитуваному речових доказів (13,3 %); е) використання суперечностей у самих показаннях допитуваного або з іншими доказами (10,0 %).

Під час проведення допиту потерпілого встановлюється інформація про: викрадене майно; де і з ким перебував потерпілий до вчинення кримінального правопорушення, як він опинився на місці події, чи був він один в момент учинення протиправних дій чи з кимось зі своїх знайомих, в якому стані перебував; його поведінку під час учинення грабежу, чи чинив опір, якщо так, то які сліди опору могли залишитись на тілі і одязі злочинця (розриви одягу, садна, синці, подряпини, сліди від укусів тощо); особу неповнолітнього злочинця (злочинців) тощо.

Визначено основні вимоги, які пред'являються до постановки запитань потерпілому: а) запитання повинно бути конкретним, лаконічним і не дозволяти при цьому двозначного тлумачення; б) необхідно уникати запитань, які містять в

собі вказівку на відповідь; в) запитання формулюється з урахуванням рівня розвитку (фізичного, розумового і культурного) допитуваного.

Підрозділ 3.3. «Слідчий експеримент» присвячений питанням правової регламентації, організації і тактики проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Автором підкреслюється, що слідчий експеримент – це необхідний, а часто і незамінний спосіб перевірки й отримання нових доказів. Результати досліджень свідчать, що ця слідча (розшукова) дія проводилася у 38,1 % випадків від загальної кількості кримінальних проваджень зазначеної категорії.

Звернено увагу на необхідність організації підготовчих дій перед проведенням слідчого експерименту та дотримання всіх процесуальних, тактичних та психологічних умов безпосередньо під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

У роботі відзначено, що питання щодо проведення слідчого експерименту за участю одного або декількох підозрюваних слідчий повинен вирішувати на власний розсуд, виходячи з матеріалів кримінального провадження. Якщо слідчий з тактичних міркувань вважає, що в обстановці, яка склалася, необхідно та доцільно проводити експериментальні дії одночасно за участю всіх підозрюваних, він може прийняти рішення щодо його проведення. Виняток повинен становити лише випадок учинення злочину неповнолітнім разом з дорослим співучасником або під впливом дорослого підбурювача. Вбачається, що присутність під час проведення слідчого експерименту особи, під негативним впливом якої було вчинено грабiж, може призвести до того, що підліток замкнеться або буде себе безпідставно обмовляти чи, навпаки, виправдовуватись шляхом давання неправдивих показань.

У підрозділі 3.4. «Використання спеціальних знань» детально проаналізовано форми використання спеціальних знань при розслідуванні грабежів, учинених неповнолітніми: проведення експертиз; залучення спеціалістів для надання безпосередньої допомоги під час проведення слідчих (розшукових) дій; проведення спеціалістами консультацій.

За результатами вивчення кримінальних проваджень зроблено висновок, що спеціалісти залучаються до участі в допитах неповнолітніх підозрюваних лише в третині випадків. Так, в 11,9 % кримінальних проваджень були залучені педагоги; в 22,5 % – психологи; лікарі не залучались жодного разу. Зазначені дані свідчать про формальний характер залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх. Така ситуація пояснюється переоцінкою слідчими своїх можливостей, недовірою до кваліфікації спеціалістів, незнанням підстав та можливостей їх залучення до проведення слідчих (розшукових) дій, учасником яких є неповнолітній.

Аналіз ст.ст. 226 та 491 КПК України засвідчив невідповідність положень щодо присутності педагога, психолога або лікаря під час допиту неповнолітніх. Стаття 226 КПК України передбачає обов'язкову участь зазначених осіб під час допиту неповнолітньої особи, тоді як ст. 491 КПК України умовами такої присутності визначає недосягнення підозрюваним чи обвинуваченим шістнадцятирічного віку або визнання його розумово відсталим, а також рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, суду або клопотання захисника. З метою

усунення такої невідповідності норм законодавства та додаткового захисту прав та свобод неповнолітніх учасників кримінального провадження, запропоновано нову редакцію ч.1 ст.491 КПК України: «На допиті неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого забезпечується участь законного представника, педагога чи психолога, а у разі необхідності – лікаря».

ВИСНОВКИ

На підставі узагальнення основних положень та результатів проведеного дослідження проблем розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, сформульовано наступні висновки, пропозиції та рекомендації:

1. Основними елементами криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми, є: особа злочинця; спосіб учинення злочину; слідова картина; особа потерпілого; предмет злочинного посягання. Між елементами криміналістичної характеристики грабежів, учинених неповнолітніми, існують кореляційні залежності, які слід використовувати для встановлення механізму вчинення злочину, висунення і побудови слідчих версій та планування розслідування.

2. Узагальнений портрет неповнолітнього злочинця, який вчиняє грабежі, виглядає наступним чином: це особа переважно чоловічої статі (73,8 %) у віці від 17 до 18 років (56,2 %) з ознаками девіантної поведінки (вживання спиртних напоїв (31,5 %), наркотичних та токсичних речовин (26,2 %) тощо), яка проживає в місті (49,2 %) і є, як правило, вихідцем з неблагополучної сім'ї (67,0 %), на момент учинення кримінального правопорушення, переважно, у складі злочинної групи (75,0 %), ніде не працює і не навчається (63,1 %).

3. За характером насильства, яке може застосовуватись до потерпілих, способи вчинення грабежів неповнолітніми можливо класифікувати на такі основні групи: 1) без застосування фізичного або психічного насильства (36,3 %); 2) із застосуванням фізичного насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілих (32,5 %); 3) шляхом застосування психічного насильства, тобто погрози застосування насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілих (31,2 %).

У кримінальних провадженнях про грабежі, вчинені неповнолітніми, спектр об'єктів криміналістичного дослідження, що зберігають на собі інформацію про подію злочину, досить широкий і утворює такі групи: 1) зміни в матеріальній обстановці; 2) сліди-відображення (сліди рук, взуття тощо); 3) предмети, документи та речовини; 4) сліди пам'яті людини; 5) запахові (одорологічні) сліди; 6) сліди-мікрооб'єкти.

4. Узагальнений портрет потерпілої особи від грабежів, учинених неповнолітніми, виглядає наступним чином: це особа переважно жіночої статі (61,0 %), часто віком від 50 років і старше (32,4 %), зазвичай має вищу (37,1 %) або середню спеціальну освіту (36,2 %) освіту, неодружена (61,9 %), працює (45,7 %), характеризується позитивно (52,4 %), поведінка якої нерідко сприяє вчиненню посягання щодо неї (на момент учинення кримінального правопорушення перебуває у стані алкогольного сп'яніння (36,2 %)).

Найчастіше предметом грабежів, учинених неповнолітніми, стають: транспортні засоби (автомобілі, мотоцикли, мопеди, велосипеди) (12,5 %); аудіо, відеоапаратура (7,5 %); предмети одягу та взуття (7,5 %); продукти харчування, алкогольні, тютюнові вироби (10,0 %); гроші (27,5 %); коштовності (15,0 %); мобільні телефони (17,5 %); жіночі сумки (2,5 %).

5. Автором виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування досліджуваних злочинів залежно від обсягу та змісту інформації про особу (осіб), яка вчинила кримінальне правопорушення: 1) особа (особи), яка намагалася вчинити грабіж, затримана на місці вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення (20,6 %); 2) затриманий лише один співучасник грабежу, про іншого (інших) наявні або лише окремі відомості або відомості відсутні взагалі (18,8 %); 3) особа (особи), яка вчинила грабіж, не затримана, про неї наявні лише окремі відомості (34,4 %); 4) відсутні будь-які відомості про особу (осіб), яка вчинила грабіж (26,2 %). Визначено типовий перелік невідкладних слідчих (розшукових) дій та інших заходів щодо їх вирішення.

6. Обґрунтовано, що, з урахуванням вихідної інформації, типовими загальними версіями під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, є такі: а) був учинений грабіж; б) відбулася незлочинна подія; в) мало місце інсценування грабежу; г) у даному випадку вчинено не грабіж, а інший злочин проти власності. У розвиток кожної з вищевказаних версій надалі висувуються окремі версії, що базуються на конкретних даних, зібраних у кримінальному провадженні, найбільшій увазі серед яких заслуговують окремі версії, що стосуються особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Особливу роль у процесі планування розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, відіграє вміння правильно оцінити слідчу ситуацію, на основі якої слідчий формує уявну модель вчинення досліджуваного злочинного діяння.

7. Зміст і характер взаємодії слідчого з оперативними підрозділами може здійснюватися в різних напрямках, формах та з різною метою. Зроблено висновок, що форми взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, відповідають загальним формам взаємодії та поділяються на правову (процесуальну) та організаційну (непроцесуальну). Найпоширенішою процесуальною формою взаємодії під час розслідування досліджуваних злочинів є виконання доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділом, організаційною – створення слідчо-оперативної групи.

8. Форми участі громадськості в розслідуванні поділяються на дві групи: 1) не пов'язані з проведенням слідчих (розшукових) дій: а) припинення громадянами протиправних дій, повідомлення правоохоронних органів про вчинені злочини; б) створення спеціальних громадських формувань; 2) пов'язані з підготовкою та проведенням слідчих (розшукових) дій: а) під час відтворення або реконструкції обстановки події; б) з метою виявлення джерел інформації; в) для охорони слідчих (розшукових) дій; г) для виконання окремих технічних прийомів; г) для виконання окремих організаційних заходів профілактики.

Використання ЗМІ здійснюється шляхом звернення представників правоохоронних органів до населення за допомогою у виявленні і розслідуванні досліджуваних кримінальних правопорушень.

9. Особливості тактики огляду місця події під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, визначаються змістом його завдань: 1) виявлення ознак, які вказують на вчинення саме грабежу; 2) визначення точного місця вчинення кримінального правопорушення з метою виявлення криміналістично значущої інформації, встановлення можливих свідків; 3) встановлення ознак та факторів, які свідчать, що злочин учинено саме неповнолітнім, а також слідів, які він залишив; 4) встановлення способу вчинення грабежу; 5) виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню цього кримінального правопорушення; б) встановлення додаткових можливостей виявлення доказової інформації.

За результатами узагальнення практичного досвіду, встановлено, що під час допиту неповнолітніх підозрюваних найчастіше слідчі застосовують такі тактичні прийоми: а) переконання в необхідності повідомлення правдивих відомостей (16,7 %); б) прояв розуміння становища, в якому опинився допитуваний (15,8 %); в) спонукання до каяття шляхом формування внутрішнього протесту проти учинених дій (15,0 %); г) акцентування уваги на неправдивих відомостях, повідомлених неповнолітнім (15,8 %); ґ) деталізація показань з метою виявлення суперечностей (13,3 %); д) несподіване пред'явлення допитуваному речових доказів (13,3 %); е) використання суперечностей у самих показаннях допитуваного або з іншими доказами (10,0 %).

Завданнями слідчого під час допиту потерпілих при розслідуванні злочинів зазначеної категорії є встановлення психологічного контакту з потерпілим, діагностика істинності його показань, і на цій підставі – визначення системи прийомів правомірного впливу на допитуваного з метою отримання достовірної інформації.

У випадку вчинення грабежу групою осіб, одним з учасників якої є неповнолітній, обґрунтовано недоцільність проведення слідчого експерименту з одночасною участю неповнолітнього підозрюваного та дорослого співучасника або підбурювача.

Використання спеціальних знань під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми здійснюється у формі проведення судових експертиз, участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях, консультативної діяльності спеціаліста.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бистрицький Б. Ю. Криміналістична характеристика грабежів, учинених неповнолітніми (особа злочинця) / Б. Ю. Бистрицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2 (87). – С. 251–258.

2. Быстрицкий Б. Ю. Типичные следственные ситуации расследования грабежей, совершенных лицами, не достигшими 18-летнего возраста (согласно законодательству Украины) / Б. Ю. Быстрицкий // Науковий вісник Херсонського державного університету. – [секція 4]. – 2013. – Спецвипуск. – С. 84–87.

3. Бистрицький Б. Ю. Спосіб злочину як елемент криміналістичної характеристики під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми / Б. Ю. Бистрицький // Науковий вісник Херсонського державного університету. – [секція 8]. – 2014. – № 2. – С. 15–20.

4. Быстрицкий Б. Ю. Актуальные аспекты расследования грабежей, совершенных несовершеннолетними (по материалам правоохранительных органов Украины) / Б. Ю. Быстрицкий // Право и политика. – 2014. – № 2/2. – С. 51–54.

5. Бистрицький Б. Ю. Криміналістична характеристика слідової картини грабежу, вчиненого неповнолітнім / Б. Ю. Бистрицький // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 12. – С. 149–152.

6. Бистрицький Б. Ю. Тактика огляду місця події під час розслідування грабежів, учинених неповнолітніми / Б. Ю. Бистрицький // Право і суспільство. – 2015. – № 4. – С. 167–172.

7. Bystrytskyi Bogdan. Typical investigative situations and versions occurring in the investigation of robberies committed by minors / Bogdan Bystrytskyi // Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених : матеріали Всеукр. конф. (м. Харків, 18 квітня 2013 р.). – [каф. іноз. мов №1]. – Х. : Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2013. – С. 24–26.

8. Бистрицький Б. Ю. Умови успішного розслідування грабежів, вчинених неповнолітніми / Б. Ю. Бистрицький // Криміналістичне забезпечення розслідування насильницьких злочинів : зб. матер. кругл. столу (м. Київ, 27 лютого 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 5–8.

9. Бистрицький Б. Ю. Потерпілий як елемент криміналістичної характеристики грабежів, вчинених неповнолітніми / Б. Ю. Бистрицький // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. статей за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 10 квітня 2014 р.). – Житомир : Житомир. нац. агроєколог. ун-т, 2014. – С. 287–288.

10. Бистрицький Б. Ю. Етичні та психологічні аспекти тактики допиту неповнолітнього / Б. Ю. Бистрицький // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (23 січня 2015 р.). – К. : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 233–236.

АНОТАЦІЯ

Бистрицький Б. Ю. Розслідування грабежів, учинених неповнолітніми.
– *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016.

Дисертацію присвячено аналізу процесуальних, організаційних і тактичних особливостей розслідування грабежів, учинених неповнолітніми, у сучасних умовах. Здійснено комплексний аналіз основних елементів криміналістичної

характеристики даного виду злочинів, виявлено їх криміналістично значущі ознаки. Розглянутий початковий етап розслідування кримінальних правопорушень досліджуваної категорії. Визначено типові слідчі ситуації, що можуть скластися під час розслідування зазначених злочинів, та шляхи їх вирішення. Розкрито значення слідчих версій для процесу планування при розслідуванні грабежів, учинених неповнолітніми. Висвітлено особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, громадськістю та засобами масової інформації при розслідуванні досліджуваних кримінальних правопорушень, визначено найбільш ефективні її форми.

Досліджено особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань й запропоновано пропозиції щодо підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів з розслідування зазначеної категорії злочинів.

Ключові слова: грабіж, неповнолітній, криміналістична характеристика, розслідування, типові слідчі ситуації, взаємодія, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання.

АННОТАЦІЯ

Быстрицкий Б. Ю. Расследование грабежей, совершенных несовершеннолетними. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2016.

Диссертация посвящена анализу процессуальных, организационных и тактических особенностей расследования грабежей, совершенных несовершеннолетними, в современных условиях. Проведено комплексное исследование основных элементов криминалистической характеристики данного вида преступлений и отслежены корреляционные связи между ними. Дано определение криминалистической характеристики грабежей, совершенных несовершеннолетними, как системы сведений о криминалистически значимых признаках грабежа, которые отображаются в предмете, способе и следовой картине преступного деяния, информации о личности несовершеннолетнего преступника, потерпевшего и иных обстоятельствах преступной деятельности, которые служат успешному и практическому решению задач расследования. Особое внимание уделено комплексному анализу структуры личности несовершеннолетнего преступника, его потребностям и мотивации преступной деятельности. Раскрыто содержание способов совершения несовершеннолетними грабежей, свойства предмета преступного посягательства, а также особенности корыстных мотивов, которые обуславливают его выбор.

В работе сформулированы положения и рекомендации относительно организационных действий следователя на первоначальном этапе расследования, исследованы типичные следственные ситуации, которые могут сложиться во время расследования данного преступления, и направления их решения. Раскрыто значение следственных версий для процесса планирования при расследовании

грабежей, совершенных несовершеннолетними. С учетом сложного и конфликтного характера мероприятий, которые необходимо проводить следователю во время расследования грабежей, совершенных несовершеннолетними, констатирована необходимость и целесообразность составления письменного плана расследования. На основе анализа научной литературы сформулировано авторское определение понятия следственной версии – общее предположение о событии преступления, приблизительное объяснение фактов, которые необходимо установить во время расследования уголовного правонарушения.

Исследованы формы взаимодействия следователей и оперативных сотрудников на стадии досудебного расследования данного вида преступлений: правовые (процессуальные) и организационные (непроцессуальные). Сделан вывод, что наиболее эффективной процессуальной формой является выполнение поручений следователя о проведении следственных (розыскных) действий оперативным подразделением, непроцессуальной – создание следственно-оперативной группы с целью: а) организации и осуществления досудебного расследования грабежей, совершенных несовершеннолетними; б) проведения сложных следственных (розыскных) действий или тактических операций. Проведено изучение форм и стадий участия общественности и средств массовой информации в расследовании грабежей, совершенных несовершеннолетними. С целью определения конкретных границ привлечения граждан к участию в расследовании данного вида преступления и улучшения эффективности работы правоохранительных органов предложено закрепление правового статуса добровольных помощников следователя.

Исследованы процессуальные и тактические особенности проведения отдельных следственных (розыскных) действий при расследовании грабежей, совершенных несовершеннолетними: осмотра места происшествия, допроса несовершеннолетнего подозреваемого, допроса потерпевшего, следственного эксперимента. Особое внимание уделено вопросам условий их проведения с участием несовершеннолетних.

Определены формы использования специальных знаний при расследовании грабежей, совершенных несовершеннолетними: проведение экспертиз; привлечение специалистов (педагогов, психологов, врачей) к производству следственных (розыскных) действий; предоставление специалистами консультаций.

Сформулированы предложения по усовершенствованию законодательства, регулирующего отношения в сфере проведения уголовного производства касательно несовершеннолетнего, и улучшению правоприменительной практики правоохранительных органов.

Ключевые слова: грабеж, несовершеннолетний, криминалистическая характеристика, расследование, типичные следственные ситуации, взаимодействие, следственные (розыскные) действия, специальные знания.

SUMMARY

Bystrytsky B. Y. Investigation of robberies committed by juveniles. – Manuscript.

Candidate's of juridical sciences thesis in specialty 12.00.09 – criminal process and criminal investigation; forensic inquiry; operation-investigative activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2016.

The thesis deals with analysis of procedural, organizational and tactical features of investigation of robberies committed by juveniles, in the modern context. A comprehensive analysis of the main elements of forensic characterization of this type of crimes has been conducted, their forensic-relevant features have been defined. The initial phase of investigation of violations category under review has been considered. The typical investigative situations that may arise in the course of investigation of the specified crimes and relevant investigative tendencies have been defined. The significance of the investigative leads for the process planning in the course of investigation of robberies committed by juveniles has been demonstrated. The distinguishing features of interaction of the crime investigator with the operational subdivisions, the general public and the media in the course of investigation of robberies committed by juveniles have been highlighted; the most potent forms of interaction have been defined.

Peculiarities of certain investigative (search) activities and use of special knowledge have been studied and suggestions on raising efficiency of the law enforcement agencies in investigating crimes of this category have been made.

Keywords: robbery, juvenile, forensic characterization, investigation, typical investigative situations, interaction, investigative (search) activities, special knowledge.